

AKTUAR MOLIYA VA BUXGALTERIYA HISOBI ILMIY JURNALI

Vol. 4 Issue 10 | pp. 84-88 | ISSN: 2181-1865

Available online <https://finance.tsue.uz/index.php/afa>

RAQAMLI IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA AHOLI MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI TA'SIRI

Qurbanov Farrux O'ktamovich

O'zMU Iqtisodiyot fakulteti "Ekonometrika va iqtisodiy modellashtirish kafedra"si Stajyor o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyotga o'tish jarayonida aholining moliyaviy savodxonligi ahamiyati tahlil qilindi. Shuningdek, maqolada odamlarning moliyaviy faoliyat va jarayonlarga munosabati, rivojlanayotgan va rivojlangan mamlakatlarda raqamli iqtisodiyot sohasidagi moliyaviy savodxonlik darajasi tahlil qilinib, mamlakatda moliyaviy savodxonlik darajasini oshirishga qaratilgan tavsiya va takliflar berilgan.

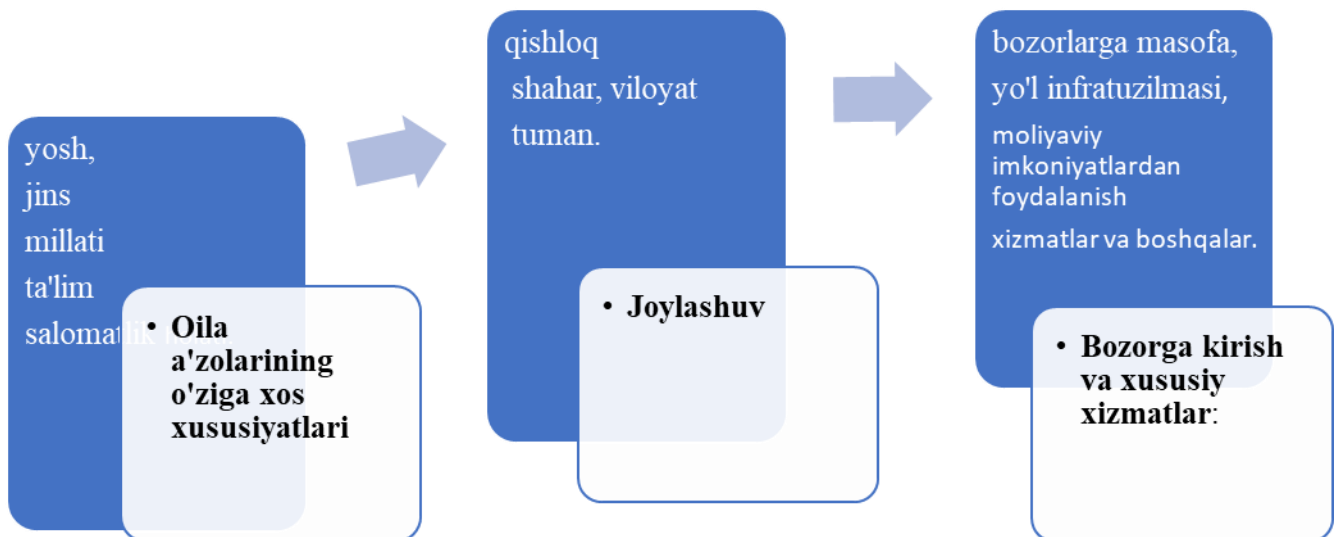
Kalit so'zlar: raqamli moliya, iqtisodiyot, raqamli iqtisodiyot, integratsiya, axborot texnologiya, internet, moliyaviy savodxonlik.

Bugungi kunda O'zbekistonni yanada rivojlantirishning eng muhim vazifalaridan biri mamlakatda iqtisodiyotni raqamlashtirishga erishishdir. Bu keyingi rivojlanish, o'z navbatida, mamlakat ichida ham iqtisodiy, ham ijtimoiy tadbirlarni amalga oshirishni taqozo etadi. Ya'ni, iqtisodiy rivojlanish nafaqat xalqlar muhitining jismoniy o'zgarishi, balki odamlarning fikrlash va xatti-harakatlaridagi o'zgarishlardir. Shunday qilib, bozor institutlarining raqamli transformatsiyasi jarayonida aholining savodxonlik darajasi, aniqrog'i, moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish raqamlashtirilgan dunyoda onlayn tranzaksiyalarning keng doirasi tufayli ob'ektiv xarakterga ega bo'ladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev 2020-yilda bo'lib o'tgan Oliy majlisdagi o'z murojaatida birinchi marta O'zbekistonda qashshoqlik tushunchasini ilgari surdi.¹ Davlatimiz Prezidenti ham "Eng katta qashshoqlik bilimsizlikdir" deb aytib o'tganlar. Ilgari mamlakatda qashshoqlik darajasi tushunchasi deyarli ishlatilmagan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev yig'ilishlaridan birida O'zbekiston aholisining 12-15 foizi, ya'ni 45 million kishi qashshoqlikda yashayotganini ta'kidladi. Demak, ularning kunlik daromadi 10-13 ming so'mdan (taxminan 0,95-1,25 AQSh dollari) oshmaydi.

2018-yil 17-avgust kuni O'zbekiston Markaziy banki boshqaruvi Moliyaviy inklyuzivlik alyansiga qo'shilish to'g'risida qaror qabul qildi. Alyans 2008-yilda a'zo mamlakatlarga fiskal siyosatni ishlab chiqish va amalga oshirish, bank xizmatlari ko'rsatishning dolzarb masalalari bo'yicha ishchi guruhlarini tashkil etish va o'qitish, o'zaro tajriba almashish uchun platforma yaratish, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish va kichik biznesni moliyalashtirish maqsadida tashkil etilgan. O'zbekistonda qashshoqlikni o'lchashning faqat ikkita usuli qo'llaniladi. Iste'molga asoslangan usul

¹Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 24.01.2020 <https://president.uz/en/lists/view/3324>

natijalari shuni ko'rsatadiki, qashshoqlik darajasi 11,4% ni tashkil qiladi. Ikkinchi yondashuv natijalariga ko'ra, kambag'allik darajasi kuniga 5,5 dollar bo'lganida 36,6 foizni, 3,6 dollarda esa 9,6 foizni tashkil etadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, O'zbekiston hududlari bo'yicha qashshoqlikning boshqa viloyatlarga nisbatan biroz yuqori darajasi Samarqand, Surxondaryo, Sirdaryo, Andijon viloyatlari va Qoraqalpog'iston Respublikasida kuzatilmoqda.² So'nggi yillarda kambag'allik darajasini o'rganish uchun foydalanish mumkin bo'lgan umumiy foydalanish mumkin bo'lgan ma'lumotlar bazasini yaratishda sezilarli yutuqlarga erishildi. Ular qashshoqlikni, uning omillarini tavsiflash, shuningdek, aniq dasturlar va siyosiy islohotlarning qashshoqlikka ta'siri haqidagi ko'plab farazlarni sinab ko'rish imkonini beradi. Masalan, kambag'al va kambag'al bo'lmagan odamlar yoki uy xo'jaliklarining xususiyatlarini taqqoslash orqali qashshoqlikning sababini aniqlash va unga qarshi kurashishning aniq parametrlarini belgilash mumkin. Bunday holda, ma'lumotni quyidagi yo'nalishlarda tahlil qilish mumkin (1-rasm).

1-rasm. Kambag'allikni o'lchashga ta'sir etuvchi bilvosita omillar.³

Moliyaviy savodxonlikning past darajasi nafaqat rivojlanayotgan mamlakatlar, balki rivojlangan mamlakatlar bilan ham bog'liq, shuning uchun ikkalasi ham odamlar va umuman iqtisodiyot uchun misli ko'rilmagan foyda tufayli o'z aholisini moliyaviy savodxon qilish uchun doimo choralar ko'radi. AQSH, Kanada, Buyuk Britaniya kabi ko'pgina davlatlar, OECD (Iqtisodiy Hamkorlik va Taraqqiyot Tashkiloti) kabi xalqaro tashkilotlar bilan bir qatorda mamlakatlarda moliyaviy savodxonlik darajasini oshirish bo'yicha alohida chora-tadbirlar bilan shug'ullanadilar va turli dasturlarni ishga tushiradilar. hukumatlar duch keladigan muammolarni hal qilishda. Misol uchun, OECD moliyaviy ta'lim dasturlari, axborot va tadqiqotlar uchun hisob-kitob markazi sifatida butun dunyo bo'ylab faoliyat ko'rsatishga qaratilgan Moliyaviy ta'lim bo'yicha Xalqaro Gatewayni ishga tushirdi. Moliyaviy savodxonlik bo'yicha milliy notijorat tashkilot - JumpStart shaxsiy moliyaviy savodxonlik koalitsiyasi mavjud. AQSHda korporativ, akademik, notijorat va davlat tashkilotlaridan iborat. Ushbu tashkilotning vazifasi yoshlarga umrbod moliyaviy qarorlar qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam

² B. Khamidov, Poverty rate in Uzbekistan. What can be done to reduce poverty? Analysis. <https://review.uz>

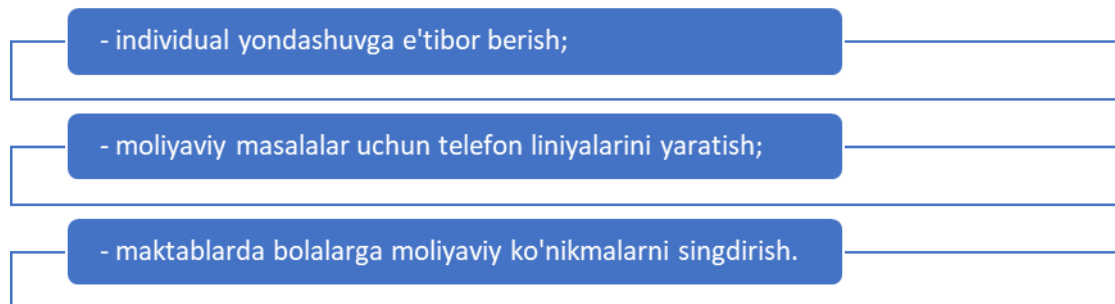
³ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan

berishdir. Buyuk Britaniyada, shuningdek, aholining moliyaviy imkoniyatlarini rivojlantirish bo'yicha milliy strategiyalarni ishlab chiqadigan va muvofiqlashtiruvchi maxsus organ - Money Advice Service mavjud.⁴

Singapurda moliyaviy savodxonlikni oshirish jarayoni boshqa mamlakatlardan biroz farq qiladi. Mamlakatda Singapur Milliy ta'lim instituti tomonidan tashkil etilgan va hukumat tomonidan moliyalashtirilgan Moliyaviy savodxonlik instituti tomonidan tashkil etilgan O'qituvchilar uchun moliyaviy savodxonlik markazi mavjud. Ushbu tashkilotlarning maqsadi mamlakatda moliyaviy imkoniyatlarni shakllantirish uchun aholiga bepul va samarali ta'limga yo'naltirilgan moliyaviy dasturlarni taqdim etishdir.

Aholining moliyaviy savodxonligi darajasini oshirish odatda maxsus davlat idoralari yoki davlat tomonidan moliyalashtiriladigan tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, Qo'shma Shtatlarda bu mas'uliyat Moliyaviy Savodxonlik va Ta'lim Komissiyasiga (FLEC) yuklangan. Avstraliyada Moliyaviy axborot xizmati (FIS), Kanadada Moliyaviy iste'molchilarni himoya qilish xizmati (FCAC) va Buyuk Britaniyada Moliyaviy xizmatlar boshqarmasi (FSA) mavjud. Qo'shma Shtatlarning bu boradagi tajribasiga kelsak, ular dunyodagi eng yirik moliya markazi - Nyu-York shtati bo'lganligi sababli, aholining moliyaviy savodxonligini oshirishda boy tajribaga ega. Moliyaviy savodxonlik va ta'lim komissiyasi (FLEC) AQSh Kongressi bilan hamkorlikda tuzilgan. 2006 yilda Moliyaviy savodxonlikni oshirish milliy strategiyasi ishlab chiqildi. Ammo, 1995 yildan beri Qo'shma Shtatlarda 19 yoshgacha bo'lgan yoshlarga yordam ko'rsatadigan "Jump Start" individual moliyaviy savodxonlik koalitsiyasi faoliyat ko'rsatmoqda.

Umuman olganda, Qo'shma Shtatlarda boshqa rivojlangan mamlakatlardagi kabi moliyaviy savodxonlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar vektori deyarli bir xil va quyidagi 2-rasmda buni ko'rishimiz mumkin.

2-rasm. Moliyaviy savodxonlikni ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar vektori⁵

Ammo Qo'shma Shtatlar sezilarli natijalarga erishdi: mamlakatda moliyaviy savodxonlik yuqori darajada. Bu yerda bolalar 10 yoshida bank kartasini olishlari mumkin, aksariyat shtatlarda naqd pul aylanmasi minimallashtiriladi, aholining jamiyatning moliyaviy sohasiga ko'proq integratsiyalashuvi mavjud. "Jump Start" koalitsiyasi tomonidan 2023 yilda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, faqat 21 shtat maxsus moliyaviy ta'limga muhtoj. Bu katta yutuq, chunki 2008 yilda mamlakat yosh aholisining katta qismi qo'shimcha moliyaviy ta'limga muhtoj edi. Qo'shma Shtatlarda, shuningdek, universitetlar qoshida moliyaviy markazlar deb ataladigan narsalarni tashkil

⁴ Mandell, L. and Klein, L.S., 2007. Motivation and financial literacy. Financial services review, 16(2).

⁵ Ma'lumotlar asosida muallif tomonidan tuzilgan

etish odat tusiga kirgan bo'lib, talabalar o'qish paytida ham, o'qishni tugatgandan keyin ham moliyaviy operatsiyalar uchun kerakli ma'lumotlarni olishlari mumkin.⁶

Xitoy aholining moliyaviy madaniyati darajasini oshirishda davlatning yetakchi rolini tan oladi. Biroq, hozirgi vaqtda XXRda moliyaviy savodxonlikni oshirishga qaratilgan yagona davlat dasturi mavjud emas. Ayrim hokimiyatlarning bu boradagi sa'y-harakatlarini qayd etishimiz mumkin. Bularga talabalarning moliyaviy savodxonligi dasturini (CIEFR) ishlab chiqish kiradi. Ushbu dastur Xitoy Ta'lim vazirligi va Moliya vazirligi tomonidan birgalikda ishlab chiqilgan. Uning maqsadi maktab o'quvchilari va talabalar o'rtasida ta'lim kreditlarini olish imkoniyatlari to'g'risida ma'lumot tarqatish, shuningdek, ta'lim kreditlarini to'lashda qiynalayotgan talabalarga yordam berishdir. Bundan tashqari, Moliya vazirligi Ta'lim vazirligi bilan birgalikda Pekin universiteti negizida iqtisodiyot va moliya sohasidagi milliy tadqiqot markazi funktsiyalarini o'zida mujassam etgan ta'lim muassasasini, shuningdek, dasturlarni ishlab chiqadigan o'quv markazini tashkil etdi. Bu mazkur ta'lim muassasasida aholining moliyaviy madaniyatini yuksaltirish bo'yicha o'z kurslarini ushbu sohadagi jahon tendensiyalari hamda mamlakatimizning asosiy ijtimoiy-iqtisodiy maqsadlariga muvofiq olib borish imkonini beradi.

Braziliyada hozirda davlat darajasida Moliyaviy ta'lim sifatini oshirish milliy strategiyasi (ENEF) amalda. U moliya bozorlarini tartibga solish qo'mitasi, ta'lim, moliya, adliya, aholini ijtimoiy muhofaza qilish vazirliklari, shuningdek, mamlakatning yirik banklari va kredit tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan. ENEF dasturini ishlab chiqishda mualliflar mamlakat fuqarolarining qariyb 82 foizi o'z kreditlarining aniq foizini bilmasligini, 87 foizida esa jamg'armalari yo'qligi yoki kam yoki umuman jamg'armalari yo'qligini hisobga oldilar. Ushbu dasturning o'ziga xos xususiyati fuqarolarning muayyan toifasini emas, balki jamiyatning katta qismini qamrab olishdir. Masalan, ENEF talabalarning moliyaviy savodxonligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga oladi. Bunga quyidagilar kiradi:

- Braziliya Markaziy banki tomonidan ishlab chiqilgan materiallar va o'quv dasturlari asosida o'qituvchilar malakasini oshirish;

- talabalarning turli yosh toifalari uchun ushbu mavzu bo'yicha darsliklar va multimedia dasturlarini ishlab chiqish.⁷

2010-yilda boshlangan tajriba loyihasi butun mamlakat bo'ylab 30 ming talabani qamrab oldi. Ushbu loyiha hukumat darajasida muvaffaqiyatli deb topildi. Ushbu chora-tadbirlarni O'zbekistonda qo'llash imkoniyatlariga kelsak, ularning ayrimlari ancha yaxshi istiqbolga ega, bu esa aholining raqamli iqtisodiyot sohasidagi moliyaviy savodxonligi darajasi bo'yicha Xitoy va Braziliyaning o'xshashligi bilan izohlanadi. Moliyaviy savodxonlikning ahamiyati uning mamlakat aholisi uchun ko'plab afzalliklaridan kelib chiqadi.

Demak yuqorida keltirib o'tilgan turli rivojlangan mamlakatlar tadqiqotlaridan ko'rinib turibdiki iqtisodiyotni raqamlashtirishda moliyaviy savodxonlik - bu raqamli

⁶ King, Norman. (2010). Importance of financial education in making informed decision on spending. *Journal of Economics and International Finance*. 2. 199-207.

⁷ Bruhn, M., de Souza Leão, L., Legovini, A., Marchetti, R. and Zia, B., 2013. The impact of high school financial education: Experimental evidence from Brazil. *The World Bank*.

qurilmalar yordamida moliyaviy xizmatlar va pullarni boshqarish qobiliyati. Raqamli savodli shaxslar virtual moliyaviy muhitga moslashishdan oldin asosiy moliyaviy savodxonlikka ega bo'lishlari kerak. Shuningdek moliya bo'yicha raqamli savodxonlik bilan siz pul mahsulotlarini ishonchli boshqarish uchun yetarli bilimga ega bo'lasiz. Elektron to'lovlar, sof banking, onlayn aksiyalar savdosi, virtual investitsiya platformalari, kripto investitsiyalar va internetga asoslangan sug'urta haqida o'ylab ko'ring. Agar siz moliyaviy va raqamli texnologiyalar bo'yicha etarli bilimga ega bo'lmasangiz, siz onlayn o'g'irliklarga moyil bo'lib qolasiz. Shunga qaramay, Peer-to-Peer (P2P) kreditlash va kraudfanding raqamli asrda tobora ommalashib bormoqda. Ushbu moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanishdan oldin sizga jiddiy raqamli bilim kerak. Raqamli davr odamlarning ongli ravishda qaror qabul qilish qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Siz biznes bilan shug'ullanasizmi yoki xodim bo'lasizmi, raqamli moliyaviy xizmatlardan qochish uchun hech qanday imkoniyat yo'q. Raqamli davrda siz potentsial firibgarlikka qarshi mudofaa pozitsiyasini qabul qilishingiz kerak.

Demak xulosa qiladigan bo'lsak aqlli texnologiyalar moliyaviy boshqaruvni egallab olgan bir paytda, bu raqamli va moliyaviy savodxonlikni saqlab qolish uchun xizmat qiladi. Hozirgi vaqtda moliyaviy ma'lumotlar har qachongidan ham qulayroq. Onlayn tahdidlarga qarshi himoyaviy pozitsiyani egallaganingizdan so'ng, mavjud ma'lumotlardan foydalanish oson bo'ladi!

Bank va moliyaviy ilovalar hozir sizning qo'lingizda mavjud bo'lganligi sababli, raqamli platformalar orqali moliyaviy boshqaruv siz o'ylagandan ko'ra osonroq. Raqamli davr moliyaviy savodxonlikka yaxshi ta'sir ko'rsatdi. Ammo baribir, katta aholi uchun o'zlarini raqamli iqtisodiyot tizimida moliyaviy savodxonliklarini yanada oshirish tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi 24.01.2020 <https://president.uz/en/lists/view/3324>
2. B. Khamidov, Poverty rate in Uzbekistan. What can be done to reduce poverty? Analysis. <https://review.uz>
3. Mandell, L. and Klein, L.S., 2007. Motivation and financial literacy. Financial services review, 16(2).
4. Bruhn, M., de Souza Leão, L., Legovini, A., Marchetti, R. and Zia, B., 2013. The impact of high school financial education: Experimental evidence from Brazil. The World Bank.
5. Lusardi, Annamaria and Mitchell, Olivia S., The Outlook for Financial Literacy (May 2011). NBER Working Paper No. w17077. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1848592>
6. King, Norman. (2010). Importance of financial education in making informed decision on spending. Journal of Economics and International Finance. 2. 199-207.

Copyright: © 2024 by the authors. This work is licensed under a Creative Commons Attribution- 4.0 International License (CC - BY 4.0)

